

Received: 18.06.2019

Accepted: 23.06.2019

Published: 24.06.2019

JOTS, 3/2, 2019: 651-657

**EDEN, J. Warrior Saints of the Silk Road, Legends of the Qarakhanids, Brill, Leiden-Boston, 2018, XII+404 pp.
ISBN: 978-90-04-38427-9**

Münevver Ebru ZEREN

Haliç University (İstanbul/Turkey)

E-mail: ebruzeren@yahoo.com

Tanıtacağımız çalışma, ilk Türk-İslâm devletlerinden birini kuran ve Türkistan'da İslâmiyet'in kalıcı olmasını sağlayan Karahanlıların üstün savaşçı niteliklerinin yanı sıra sufî kimliğine sahip "savaşçı-veli" hükümdarlarına dair efsanelerin ve menkıbelerin derlendiği bir XVIII.-XIX. yüzyıl yazma eserini ilim âlemine kazandırmıştır. Lund Üniversitesi arşivinde Jarring Prov. 413 olarak kayıtlı yazma eser, geç dönem (XVIII. yüzyıl) Çağatay Türkçesi ile Uygur Türkçesi arasında ara bir dönem arz eden Doğu Türkçesi ile yazılmıştır.

Çalışmanın önsözü (s. VII-IX) Uygurlar ve Doğu Türkistan üzerinde yaptığı seçkin tarih çalışmalarıyla tanınan R. THUM tarafından kaleme alınmıştır. THUM X.-XI. yüzyılda Karahanlıların Müslüman olmayan topluluklarla yaptıkları kutsal savaşları ele alan bu eserin geç dönemde yazılmasına rağmen naklettiği efsane ve menkıbelerin muhtemelen XI. yüzyıla kadar gittiği kanaatindedir. Ayrıca

Türklerin köklü sözlü destan geleneğini en çarpıcı şekilde aktaran bu yazılı kaynağın ve Karahanlı şehit sufi hükümdarların türbelerini ziyaret sırasında okunan diğer metinlerin Uygurların Karahanlılarla (“Buğra Hanlar”) tarihî bağına kurması açısından büyük önem arz ettiğini dile getirmiştir. Günümüzde Uygurların kültürünü yok etmek amacıyla Çinlilerin birçok kitabı yasaklayıp yaktıkları bir dönemde, bu kültürü anlamak için eserin okunmasının öneminden de bahsetmiştir.

Giriş kısmında (s. 3-17) çalışmayı hazırlayan J. EDEN eserin önemi, yayına hazırlanma sebep ve süreci hakkında bilgi sunmaktadır. Eserin içinde sıklıkla geçen “Şöyle de rivayet edilir ki...”, “Bir başka rivayete göre...” ifadeleri, yazma eserin hikâyelerle ilgili birçok rivayetin derlenerek eserin farklı anlatılarla zenginleştirildiğini göstermektedir. EDEN, eser metninin birbiriyle ilişkilendirilmiş dört bölümden oluştuğunu belirtmiştir:

1. İslâmiyet’i Kabul Eden ve Geniş Kitlelere Yayan Satuk Buğra Han’ın Hikâyesi.
2. Ali Arslan Han’ın Savaşları ve Ölümünün Hikâyesi.
3. Hasan Buğra Han’ın Savaşları ve Ölümünün Hikâyesi.
4. Dört İmam’ın Yardımını Alan Yusuf Kadir Han ile Dört İmam’ın Savaşları ile Ölümünün Hikâyesi.

Hemen her hikâye bitmeden kendisinden sonra gelen şahısları tanıtan ve bir sonraki hikâyenin de tam da nereden başladığını belli etmeyen bir kurgu ile anlatılmıştır. Bu da yazma esere yekpare ve müstakil bir eser olma özelliği kazandırmaktadır. Eserde yer alan “Buğra Hanlar” ile ilgili hikâyeler, başka yazma eserlerde tekil olarak veya farklı şekillerde birleştirilmiş olarak bulunabilmektedir. Ancak EDEN, çalışmanın amacının bu hikâyeleri karşılaştırma olmadığını belirtmektedir.

Çalışmanın amacı, Doğu Türkistan’da sufilerin hayatlarına ilişkin neredeyse bütün eserlerin Yeni Uygur Türkçesi öncesi Türk lehçelerinde (Çağatay, Doğu Türkçesi) yazılmış ve bunlardan çok azının tümüyle Batı dillerine tercüme edilmiş olmasıdır. EDEN, çalışmayı lisans öğrencileri de dâhil olmak üzere Türkistan coğrafyasında tasavvuf edebiyatı üzerine verdiği derslere fayda sağlaması

amacıyla hazırlamıştır. Ancak bu fayda sadece dil tercümesi ile değil, kültürlerarası tercüme vasıtasıyla mümkün olacağı için eserin beşinci bölümünde (s. 87-118) bölgeye ait tasavvuf edebiyatı motifleri, anlamları ve bunların genel tasavvuf bilgisi açısından değerlendirilmesine dair metni açıklayıcı notlar eklemiştir. Ayrıca yazar, bölge tarihini çalışanlar için de bu özgün edebiyatın başlangıç noktası olması gerektiğini bildirmektedir. Bu nedenle çalışmanın Doğu Türkistan tarihi ve kültürü üzerinde çalışan tüm uzmanları heyecanlandıracağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sahne bölümünde (s. 18-26) eserdeki metinlerin geçtiği zaman ve mekânı tarihî perspektif içinde değerlendiren EDEN, menkıbelerde yer alan hükümdar adlarının ve tahta çıkış kronolojisinin tarihî verilerle örtüşmediğinden ve savaş-tıkları kâfirler örneğinde olduğu gibi bazı kişi adlarının tarihî karşılıklarının bulunmadığının altını çizmektedir.

Dördüncü bölüm (s. 31-86), eserin ana kısmı olup metnin İngilizce tercümesinden oluşmaktadır. Destansı özellikler taşıyan eserin dört hikâyesinde de savaş öncesi hazırlıklar, savaş düzeni ve savaşın kanlı bir şekilde gerçekleşmesi, hikâye kahramanı hükümdarın şehadete erişmesi, defnedilmesi, türbe yapımı ve ziyaretleri gibi temalar ve motifler tekrarlanmakta; böylelikle hikâyeler birbirleriyle bağlantılı hale getirilmektedir. Metnin tercümesinde kullanılan dil oldukça akıcı olup gerek hikâyelere efsane niteliği kazandıran olağanüstü mistik unsurlar, gerekse savaşları canlı bir şekilde aktaran askerî sahneler başarılı bir üslup ile aktarılmıştır.

EDEN'in yukarıda belirttiğimiz sınıflandırmasını kullanırsak ilk hikâye olan Satuk Buğra Han menkıbesi, Tezkire-i Satuk Buğra Han ile büyük bir benzerlik içermekte olup başlıca şu konular ele alınmıştır (s. 31-51):

1. Hz. Muhammed'in Satuk Buğra Han ile Miraç'ta karşılaşması, Satuk Buğra Han'ın yanındaki kırk arkadaşının görünmesi ve Hz. Muhammed'in bunlardan birinin, vefatından 333 sene doğacak ve 12 yaşında Müslüman olarak Türkistan'da İslamiyet'i hâkim kılacak Satuk Buğra Han'a dini öğretecek olan Ebû'n Nasr Samanî olduğunu bildirmesi (s. 31-34).
2. Satuk Buğra Han'ın dünyaya gelişi, Hızır Aleyhisselam vasıtasıyla İslâmiyet'i kabulü için ilk adımı atması, Satuk Buğra Han ile Ebû'n Nasr Samanî'nin Karşılılaşması, Satuk Buğra Han'ın arkasından arkadaşlarının İslâmiyet'i kabulü (s. 34-39).

3. Satuk Buğra Han'ın üvey babası Harun Buğra Han ile mücadelesi, babasına karşı ayaklanarak hâkimiyeti ele alması, Satuk Buğra Han'ın kâfirlere karşı zaferi ve gazi unvanını 16 yaşında alması ve Satuk Buğra Han'ın kerametleri ile İslâmiyet'i Türkistan'da yayması (s. 39-46).

4. Satuk Buğra Han'ın hastalanması ve halefi olarak Ebû'n Nasr Samanî'nin oğlu Hoca Ebû'l-Fettah'ı göstermesi, Satuk Buğra Han'ın vefatı ve cenaze töreni, Hoca Ebû'l-Fettah'ın üç yıl yaptığı fetihlerin ardından vefatı (s. 46-51).

İkinci hikâye Satuk Buğra Han'ın çocukları, torunları ve özellikle Ali Arslan Han'dan bahsetmekte olup başlıca şu konuları içermektedir (s. 51-60):

1. Satuk Buğra Han'ın dört oğlu ve üç kızı olduğu, kızlarından Ala Nur Hanım'ın Allah tarafından ağzına saf ışık konulması suretiyle Aşure (Muharrem) ayının 10. günü Ali Arslan Han'ı doğurması, Ala Nur Hanım'ın oğlu yedi yaşına geldiğinde Tok Buba Buğra Han ile evlenip oğulları ve kızları olması, onların ve çocuklarının evlendikleri seyyidlerin adlarının zikredilmesi (s. 51-52).

2. Satuk Buğra Han vefat edince yerine Kaşgar hükümdarı olarak Hasan Buğra Han'ın geçmesi, Satuk Buğra Han'ın vefatını duyan kâfirlerden Cukta Raşid, Nukta Raşid ve Cigalu Halhal'ın ordularıyla Maçin'e gelip Kaşgar'ı yağmalamaları, bunun üzerine yapılan ve günlerce süren savaşın anlatılması (s. 52-55).

3. 90.000 askeriyle savaşan Ali Arslan Han'ı hiç bir kılıç ve baltanın yaralamaması, sırrını öğrenmek üzere ona yanaşan kadın büyücüye sabah namazında bedeninin suya dönüştüğünü ve o zaman bir kamışla dahi yaralanabileceğini söylemesi, Aşure ayının 10. gününde sabah namazında kâfir ordusunun Müslümanlara saldırarak hepsini, Ali Arslan Han'ın da başını kılıçla bedeninden ayırarak şehit etmeleri, Ali Arslan Han'ın arkasından yas tutulması, Yusuf Kadir Han ve Hasan Buğra Han'ın 60.000 askerle kâfirleri Yarkent'e kadar kovalaması ve yenmesi, Hasan Buğra Han'ın Yarkent'e gelip Ali Arslan Han'ın şehit olduğu yeri olduğu yeri bulması, Ali Arslan Han'ın kesik başı ve şehit bedenlerin kâfirlerinkinden ayrıldığı yer olan Kum-i Şehidan ile ilgili kerametler, Hasan Buğra Han'ın burada türbe yaptırması ve vakıf kurması (55-60).

Üçüncü hikâye Hasan Buğra Han'ın ikinci hikâyede başlattığı savaşlarının devamı ile ilgili olup başlıca şu konuları içermektedir (s. 60-68):

1. Hasan Buğra Han'ın Türkistan şehrinden gelen elçilerin ahalinin kâfir olduğunu söylemesi üzerine ordusuyla sefere çıkması, Taşkent ile Türkistan'a hâkim olması ve Medâyin şehrindeki Dört İmam'ı (Doğu Türkistan'da çok iyi bilinen İmam Nasireddin, İmam Kavva-meddin, İmam Muineddin, İmam Sadeddin) ziyareti (s. 60-62),

2. Hasan Buğra Han'ın yıllarca yaptığı fetihler sonrasında Kaşgar'a döndüğünde halkın İslâmiyet'ten dönmüş olduğunu görmesi ve Yusuf Kadir Han'ı Dört İmam'ın yardımını istemeye göndermesi, İsan Buğra Han ve ordusu ile Kaşgar'a gelip daha önce adı geçen üç lider önderliğindeki kâfirlerle savaşması, Kaşgar halkına tekrar İslâmiyet'i kabul ettirip tahta geçmesi (s. 63-64).

3. Buğra Han'ın Yengi Hisar seferinde şehit olması, şehadetinden önce bir melek ve Hızır Aleyhisselam'ın getirdiği zemzem suyu ile abdest aldığı yerdeki kayalardan su fıskırması ve buraya "Deşt-i Gül" adının verilmesi, İsan Buğra Han'ın ve Bubi Meryem Hanım'ın da şehadete erişip kâfirlerin zaferi (s. 64-68).

Dördüncü hikâye (s. 68- 86) üçüncü hikâyede Yusuf Kadir Han'ın yardım istediği Dört İmam'ın Yusuf Kadir Han'ın yanında kâfirlere karşı yaptıkları savaşları ve şehadetlerini anlatmakta olup başlıca şu konuları içermektedir (s. 68- 86):

1. Dört İmamın şeceresi, Yusuf Kadir Han'ın Medâyin'de onların huzuruna çıkıp İslâmiyet yolundan ayrılan Kaşgar halkı için yardım istemesi, Yusuf Kadir Han'ın İmamların gönderdiği askerlerle birlikte Kaşgar'a girdiğinde halkı öncelikle dine davet edip aksi takdirde şehri yağmalayacağını söylemesi üzerine halkın ancak Hz. Muhammed'in soyundan biri olursa iman edeceklerini bildirmesi, Yusuf Kadir Han'ın durumu bildiren mektubunu alan İmamların o an buldukları yerdeki bir veli türbesini ziyaret ettiklerinde Kaşgar topraklarını fethedecekleri, ancak şehadete erişecekleri kehanetini almaları üzerine sevinçle Kaşgar'a doğru yola çıkmaları (s. 68-70).

2. Dört İmamın geldikleri Andican Dağları'nda 100.000 İslâm askerinin toplanması, Yusuf Kadir Han'ın teker teker adını saydıkları liderleri önderliğinde gelen birlikleri görmesi ve Dört İmam'ı karşılaması, onları gören Kaşgar ve Yarkent halklarının Müslüman oluşu, Maçin'e giden yolda biri hariç her şehrin İslâmiyet'e girişi (s. 71-75).

3. Maçin'i yöneten Cukta Raşid ve Nukta Raşid'e karşı savaşan Muhammed Şakir'in şehit olması, oraya gelen Dört İmam ve Müslüman ordusundan korunmak için "şaman" adlı büyücünün iki hükümdara şehri görünmez yapacağını bildirmesi, bu sihir sayesinde şehre saldıramayan Müslüman kuşatmasının 40 sene sürmesi, bu süre sonunda birlikleri ile kaçan hükümdarların yerine şehri yöneten Cigalu Halhal'ın zayıf durumda olması sebebiyle şehrin alınması ve Halhal'ın Müslüman oluşu (s. 75-79).

4. Cukta Raşid ve Nukta Raşid'in Ucat adlı şehre kaçtığı bilgisi üzerine onların peşine düşen Dört İmam ve ordusunun onların saklandıkları taş kalenin su kaynaklarını keserek şehri teslim etmelerini sağlamaları, kuzeyde Uhud Savaşı'nda şehit olan Hz. Muhammed'in sancaktarı Cafer Tayran'ın mekânına gelince onun ruhunun görünüp İmamların da burada şehit olacaklarını bildirmesi, günler süren savaşlardan sonra Şeyh Celaleddin Bağdadî ve ardından İmamların -başları kesilerek- şehadete erişmeleri, gökten gelen bir sesin geriye kalan 41 Müslüman savaşçıdan 40'ının kaybolmasını buyurması ve geriye kalan Hızır

Baba'dan Yusuf Kadir Han'a gidip kendilerini defnetmelerini ve türbelerini yaptırtmasını istemesi; savaş alanına gelen Yusuf Kadir Han'ın Müslüman ve kâfirlerin bedenlerini ayırması için gerçekleşen keramet, İmamların türbelerinin yapılması ve burayı ziyaret edip İmamların tezkiresini okuyan, dinleyen herkesin şefaate uğrayacağı mesajıyla eserin sonlandırılması (s. 79-86).

EDEN'in notları ve açıklamalarından oluşan tefsir niteliğindeki beşinci bölümü (s. 87-118), okuyucunun metinde geçen ve bazıları ritmik bir şekilde tekrarlanan motifleri, terimleri anlayabilmesi için gerekli bazı İslam şariat ve tasavvuf terimleri vermektedir: Nebi, resul, üveysî, İslâm'da niyetin önemi, tuz hakkı, kerametler, keşf el-kubur, vb. Ayrıca Türkistan'daki tasavvuf anlayışı, evliya menkıbeleri, İslâmiyet'te şehitlik makamı, yas tutma, türbe yapma ve türbe ziyareti gibi önemli kültürel unsur ve uygulamaları açıklamaktadır.

EDEN'in bu bölüm ile sağladığı diğer bir kazanım da, anlatı ile tarihî olaylar arasındaki bağlantıları irdelemek ve bazı olayların gerçekten farklı olarak aktarılmasını anlamlandırabilmektir. Örneğin, Satuk Buğra Han'ın soyunun Bahaeddin Nakşibendî ile ilişkilendirilmesini Doğu Türkistan'daki evliya menkıbelerindeki gelenek ile açıklamıştır. Bu ilişkilendirme, eserde birkaç yerde görülen "keşf el-kubur" motifi ile de vurgulanır: Bir velî, bir diğer velînin mezarını bulur ve türbesi orada yapılır. Müslüman evliya türbelerinin eski Budist stupalarının bulunduğu yere yapılması da İslâmiyet'te ziyaret "niyeti"nin önemi sebebiyle mümkün olmuştur.

Eserin sonunda, Kaynakça (s. 119- 122), Metnin Yazıçevrimi (s. 123-172), Yazmanın Tıpkıbasımı (s. 173- 269) ve Dizin (s. 270-272) bulunmaktadır.

Eser tarihî bağlamda değerlendirildiğinde hikâyelerde tahta geçen Buğra Hanların hâkimiyet kronolojisi (örneğin, Satuk Buğra Han'dan sonra tahta geçen hükümdar Musa Baytaş yerine Hasan Buğra Han olarak gösterilmiştir), savaşların tarihleri, fethedilen yerlerin adları (örneğin, Maçın), savaşılan kâfir liderlerin adları kaynaktaki bilgilerde geçmemekte veya onlarla örtüşmemektedir. Ayrıca Kaşgar'ın birçok kez İslâmiyet'ten ayrıldığı vurgulanmakla birlikte bu konuya ilişkin mücadelelere rastlanmamaktadır. Ancak eserdeki hikâyeler, Karahanlı ordusunun ne uğruna, nasıl savaştığı, şehadet şerbetini içmenin ne anlama geldiği,

hükümdarın nasıl velî mertebesine ulaştığı veya evliyalarla nasıl bir ilişki kurduğu, hükümdarların halkı İslâmiyet'e döndürmek için imamlardan nasıl yardım aldığı gibi birçok bilgi, bu ilk Türk-İslâm devletinin din-devlet ilişkisi ve kültür tarihi hakkında önemli bir anlayış oluşturmaktadır.

Doğu Türkistan'da Uygurların “savaşçı-velî” hükümdar türbelerinde, çarşıda, pazarda ezberden veya kâğıttan okuyarak halen yaşadıkları Satuk Buğra Han ile haleflerine ilişkin nazım ve nesir şeklindeki bu hikâyeler, bölgenin en sevilen ve kutsiyet içeren popüler tarihî metinleridir ki, millî tarih şuuru yaratmadaki katkısı inkâr edilemez. Bu hikâyelerden bazılarını konu alan eserin tercümesi, kısa şerh niteliğindeki yorum/açıklayıcı notları, transkripsiyonu ve tıpkıbasımını içeren bu çalışma, hem eserin Doğu Türkistan'da İslâmî dönem tarih ve kültürü açısından önem arz etmesi, hem de bu alanda ender tercüme örnekleri içeren uluslararası literatüre katkısından dolayı büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Çalışmayı hazırlayan J. EDEN ve eseri yayınlayan Brill yayınevini tebrik eder, başarılı eserlerinin devamını dileriz.